

ДРАГАНА РАДОВАНОВИЋ

БАТАЊСКИ ГОВОР У КОМПЛЕКСУ ПОМОРИШКЕ ЗОНЕ¹

У досадашњој дијалектолошкој литератури пре више деценија угрубо је одређена дијалекатска припадност батањског говора, према којој се он сврстава у зону банатских поморишких говора шумадијско-војвођанског типа. С обзиром на ову чињеницу, као и на то да је у новије време употпуњена дијалекатска мапа поморишке зоне у Румунији, те да данас имамо комплетнију дијалекатску скицу ових говора и говора на тремеђи трију државних граница, намера аутора је да ареално прикаже и интерпретира важније структуралне појединости батањског говора у комплексу Поморишја и говора на тремеђи.

Кључне речи: батањски говор, поморишки говори, српски говори у Мађарској и Румунији, шумадијско-војвођански дијалекат, ареални приказ

1. УВОД.

1.1. Степен испитаности говора Поморишја, чија је битна тачка Батања, дошао је дотле да би био вредан напор покушај да се ови говори, наравно у склопу укупне слике банатских говора,² сагледају у историјској ретроспективи, с покушајем тражења упоришта у супстратско-миграционој реалности. А важан елемент те реалности вероватно би могао да буде сам говор, уз ономастичке податаке као битне, видљиве и трајније фиксиране споменике историјског памћења. Ономастички записи, прецизније називи хидронима као што су Тиса, Тамиш и Мориш, указују на чињеницу да је најстарији слој компактног становништва у историјском Банату био српски, делом промењен крајем деветог века настањивањем предака данашњих Мађара. Касније, како су текла турска освајања³, следили су периоди смењивања етничког састава становништва и као њихова последица нова миграциона померања, праћена напорима да се она зауставе и принудним границама обезбеде и стабилизују (Ивић 1994: 4–17).

1.2. Познато је да је половином шеснаестог века највећи број поморишких насеља чинило српско становништво, а само су поједина насеља ове области била мешовите националне структуре у којима су Срби живели са мађарским или румунским живљем (Поповић 2019: 47).⁴ Мађарска насеља била су оквирно узето на простору који захватају насеља данашњег српског Баната (Ђала – Српски Крстур – Рабе – Банатско Аранђелово – Кањижа – Чока). Српски живаљ доминирао је у Санаду, Мокрину, Остојићеву и Падеју, обухватајући и поморишка насеља на

¹ Рад је настао у оквиру дијалектолошких истраживања Одсека за дијалектолошка истраживања у Институту за српски језик САНУ.

² За одабрану тему посебно северног и средњег Баната.

³ До времена турских налета историјски Банат је етнички био подељен. Северни и западни део чинили су претежно мађарски насељеници, а у јужним и источним деловима живео је словенски живаљ. У касном средњем веку Румуни су насељавали најпре источније крајеве Баната. Турски период донео је нова померања и прекрајања етничких граница на овом простору. Исељавањем мађарског живља у првој половини шеснаестог века, етничка граница са већинским српским живљем простира се знатно источније и северније него данас – од вршачке околине преко темишварске области и Арада избијала је на Мориш и прелазила га (Ивић 1994: 10–11).

⁴ За спроведено истраживање релевантни су подаци из цитиране литературе који показују да су у то време следећа насеља била претежно српска или чиста српска: Батања; Арад; Варјаш, Надлак, Нађвола (Нађфала), Перјамош, Саравола, Семлак, Велики Семиклуш, Велики Семпетер, Фенлак и др.; Рабе (Поповић 2019: 202–251).

територији данашње Румуније до Мориша и преко њега до Батање у данашњој Мађарској (уп. и Ивић 1994: 13).

1.3. У формирању данашње дијалекатске слике мултиетничке тремеђе и севернобанатских говора кикиндске зоне с обеју страна државних граница веома значајну улогу су имали миграциони процеси половином осамнаестог века, чиме је још једном демографски прекројена слика ових простора. Укидањем Војне границе и планском колонизацијом⁵ аустријских власти, Поморишје је губило српски етнички карактер (Поповић 2019 : 83). Исељавани су Срби граничари⁶ из Потисја и Поморишја у банатску регију⁷ (ка Кикинди, Башаиду и Меленцима), а насељавани су у већем броју Мађари и Немаци, а у Поморишју и Румуни (Ивић 1994: 17; Поповић : 83–85; Николић 2019: 44–50). Тиме се удео српског становништва у Поморишју драстично умањио, дотле да су се многа села чак и угасила, чиме се изменила територијално-административна „конфигурација“ овог географског простора. На добром делу подручја превагу добија румунски живаљ.

Карта: Географски распоред насеља

⁵ Након извршене колонизације, етничка слика Баната крајем XVIII века изгледала је овако: Румуни 181.639; Срби: 78.780; Немци: 43.201; Бугари: 8.683; Јевреји: 353; Цигани: 5272 (Поповић 2019: 97). Детаљан попис од краја деветнаестог века до прве половине двадесетог века в. у: Николић 2019: 269; 463).

⁶ Војну границу образовала је Аустрија дуж целе своје границе са Турском након Карловачког мира (1699), у периоду 1702–1703. у бачком Потисју и у Поморишју. Граничари су били тадашње српско месно становништво. Банат је у том периоду потпадао под турску власт, а под власт Аустрије доспео је Пожаревачким миром 1718. године. Уз све наведено, треба рачунати и на податак да прва сеоба под Арсенијем III Чарнојевићем није мењала етничку слику Баната, будући да је ова област тек Пожаревачким миром 1718. године потпала под власт Аустрије (в. Поповић 2019; Николић 2019).

⁷ То је време масовних исељавања у Русију. Поморишци који су остали на ови просторима населили су Кикинду, Меленце и Башаид, а српско становништво из бачког Потисја насељавало је Нови Бечеј, Мокрин и Кумане. Крајем осамнаестог века десетак насеља са већинским српским становништвом административно је као Великокикиндски дистрикт добило од аустријских власти знатне привилегије. Касније, у другој половини осамнаестог века новим померањима, ови су се граничари померали ка јужном Банату (Ивић 1997: 17).

1.4. У дијалектолошкој литератури говор Поморишја угрубо је сврстан у шумадијско-војвођански дијалекат, у севернобанатске говоре кикиндског типа; тој зони унеколико прикључена је и североисточна Бачка (Ивић и др. 1994). Главнина испитиваних пунктова Поморишке зоне налази се на територији данашње Румуније – тзв. румунско Поморишје, а овој зони према досадашњим класификацијама прикључен је и батањски говор са територије данашње Мађарске, односно из мађарског Поморишја. У ширем појасу кикиндске говорне зоне на самом северу, непосредно на поморишки микроарел надовезују се и поједини месни говори на територији данашње Србије (насеља на тромеђи: Мајдан, Рабе и Сигет); уп. прилож. карту:

1.5. Батањски говор испитиван је у више наврата, а основне особености представљане су у синтетичким прегледима и појединачним прилозима П. Ивића (1994), П. Степановића (1994) и С. Милорадовић (1997).⁸ Сви ови прилози показали су да се батањски говор уклапа својом општом физиономијом у „североисточно крило банатских говора“ (Ивић 2018: 202). Ивић је у свом Извештају из Батање констатовао да нове потврде могу бити само добродошле и као нови детаљи корисни ради целовитости, али и као потврде ранијих налаза када је реч о говору са тако ексцентричним географским положајем као што га има батањски; и све уз напомену да нам је за подробније сагледавање овог микроареала и изоглоса које би показале присуство, односно одсуство појединих детаља у општебанатском контексту потребно познавање других српских говора у Поморишју и већине севернобанатских говора на румунској и мађарској граници (Ивић 2018: 203).

Последњих година интензивирани су интердисциплинарни истраживања српских говора у Румунији,⁹ а један од дијалектолошких истраживачких задатака постављених пред тим дијалектолога је прикупљање грађе и у зони Поморишја. Прелиминарни резултати саопштавају се у појединачним прилозима истраживача и (мултидисциплинарних) истраживачких тимова, што нам омогућује да инвентар посматраних појава знатно проширимо, да их с више тачности опишемо и лингвогеографски ситуирамо. На том трагу је и овај мој прилог.

1.6. Део материјала за дату лингвогеографску скицу прикупила сам у Батањи 2012. године, а део материјала прикупила сам у поморишким насељима у Румунији – Наћфали.¹⁰ Како је главно тежиште на ареалном прегледу издвојених фонетских, морфолошких (и појединих морфосинтаксичких) граматичких појединости, а ради целовитости микроареала углавном контролно, у преглед су укључени и досад публиковани налази из других поморишких насеља – уз осврт и поређење (углавном збирно) ранији извештаји из Батање, потом и доступни извештаји из српских поморишких села из Румуније.

2. СКИЦА¹¹ ЗА АРЕАЛНИ ПРИКАЗ ФОНЕТСКИХ ПОЈЕДИНОСТИ

2.1. Говор Батање и Наћфале у основи одликује новоштокавска акцентуација, с приметном тенденцијом нарушавања четвороакцентског система:

⁸ Иако се ради о различитим временским инстанцама у самом прикупљању (не и у публикавању) грађе, у општим цртама сви су ови налази у потпуном сагласју, међусобно се допуњују, али истовремено и указују на даље путеве развоја батањског говора. С. Милорадовић констатује промене у домену акцентуације у односу на Ивићеве и Степановићеве налазе (1997: 90, у напомени).

⁹ Потпомогнута дугорочним пројектима у реализацији наших водећих научних институција: Одбора за дијалектолошке атласе при САНУ, Института за српски језик САНУ у оквиру пројекта *Дијалектолошка истраживања српског језичког простора*, Матице српске у оквиру пројекта *Истраживања српских говора у Румунији*, као и у оквиру започетог интердисциплинарног пројекта *Истраживања историје и културе Срба у Румунији* у реализацији Научног центра при Савезу Срба у Румунији, у којима је аутор овог прилога био активни сарадник.

¹⁰ Материјал је у основним цртама публикован у часопису *Исходишта* 5 (2019).

¹¹ Инвентар издвојених дијалекатских појединости чине најмаркантније дискриминанте и комплементаран је са инвентаром интерпретираних појава у другим извештајима поморишког микроареала, чиме је могуће указати на основне правце кретања појединих изоглоса.

а) Примери који илуструју дужење кратких акцентованих вокала: *пиѣница, нѣ могу, з'ѡворим; ѡрем, квѡч'кин, у кѡ ѡ'и*; поред: *вѣдрицу, пѡприка, Бѡжии* (Батања); *бѣрберин, свѣдер, з'ѡворим; гѡске, њѡву; ѡлаја, кѡшике, резѡнице* (Нађфала).

Примери се могу интерпретирати као факултативна појава, бележена и у другим поморишким селима – Варјашу (мој материјал у теренској бележници), потом и у говору В. Семиклуша (Бошњаковић и Првуловић 2011: 181). Слично је регистровано и у Десци¹² (Ракић 1998: 23) и у Батањи (Степановић 1994: 120; Ракић-Милојковић 1997: 90). У извештају из поморишког Фенлака нема регистрованих сличних примера, осим усамљених потврда донесених из суседне Сараволе (Драгин 2019: 109), а налази из пункта Чанад (Лончар Раичевић 2019: 240–241) региструју примере дужења, уз чини се неоправдану и ирелевантну интерпретацију за овај микроареал да се ради о дужењу у кановачкој позицији.

Овакав тип дужења уобичајен је у српском Банату и према ареалном приказу пунктова чешћи у средњембанатским селима (Ивић и др. 1994: 51–52). Досадашња испитивања српских говора у Румунији потврђују Ивићеву констатацију (уп. нпр. Радовановић 2017: 3; Бошњаковић и Вареника 2008).

б) губљење квалитативних опозиција: *пѡјац, у зѡдругу, ѡмао* (Батања); *фѡранга, кѡдељну, пѡјање, ѡмала, изгѡбила* (Нађфала).

Однос примера сличан је ономе из времена Ивићевих записа из Батање (Ивић 2018: 204), регистрованих и у грађи П. Степановића (1994: 119) и С. Ракић-Милојковић (1997: 90). Слична је ситуација и у другим поморишким насељима; уп. на пример материјал из В. Семиклуша (Бошњаковић и Првуловић 2011: 181). Једино грађа из Фенлака (Драгин 2019: 108–117) и Чанада (Лончар Раичевић 2019: 240–241) упућује на готово завршени процес урушавања акценатског система и готово доследну тонску неутрализацију.

в) скраћивање дугих акцената по моделу: 1) $\hat{ } > \text{˘}$: у *зѡдругу, дѡђем, цркви, пѡше* (Батања); *пѡиђемо, шѡст, нѡмам* (Нађфала); $\text{˘} > \text{˘}$: *пѡродица, пѡсао, бѡле* (Батања); *лѡтре, рѡзреда, бѡли* (Нађфала); $\text{˘} > \text{˘}$: *јѡвили, стрѡдали, одрѡстила* (Батања); за *пѡвницом, кѡпила, спѡваду, кѡзала* (Нађфала).

Појаву скраћивања дугих акцената у Батањи регистровани су сви ранији извештаји (Ивић 2018: 204, Степановић 1994: 120; Ракић-Милојковић 1997: 90). Она је посведочена и у другим поморишким пунктовима у Румунији, и то у В. Семиклушу (Бошњаковић и Првуловић 2011: 181), Фенлаку (Драгин 2019: 113–115) и Чанаду (Лончар Раичевић год 240–242). Изоглоса се према ономе што досад знамо пружа до Деске (в. у: Ракић 1998: 23).

Појава је забележена у банатским говорима (Ивић и др. 1994: 54), уз напомену да је настала под утицајем румунског језика и да је изразитија управо у румунском Банату; уп. нпр. и: Драгин 2013: 379–380; Радовановић 2017: 4.

2.2. И материјал из моје теренске бележнице уклапа се у општу слику ранијих налаза из Батање, али и у слику дела поморишких насеља (Нађфала, В. Семиклуш, Варјаш) у погледу степена очуваности послеакценатских дужина – њихово појављивање сведено је углавном на медијалну позицију и на позицију у последњем затвореном слогу иза краткоузлазног акцента; томе често претходи његово скраћивање (Ивић 2018: 205; Степановић 1994: 118–119; Ракић-Милојковић 1994: 90; Бошњаковић и Првуловић 2011: 181; Радовановић 2019: 392). Међутим, налази из Фенлака и Чанада показују да је и у овим позицијама квантитет изгубљен (Драгин 2019: 113; Лончар 2019: 242).

2.3. Карактеристични акценатски ликови *изнѡла, донѡла* и сл. забележени на ширем простору Баната, одликују и ареал поморишке зоне и сежу до батањског говора (регистровано у говору информатора свих генерација), што и анализирани корпус потврђује: *одрѡстила* се с мајмом, *однѡли* љ цркви. Сличне примере бележила сам у Нађфали и Варјашу.

¹² Овакви примери регистровани су у најсевернијим пунктовима српског Баната – Ђали, Банатском Аранђелову и Мокрину (Ивић и др. 1994: 52), што се у потпуности уклапа у микроареал банатских потиских и поморишких говора на трмеђи.

2.4. Рефлекс јата је у батањском, наћфалском и варјашком говору екавски са познатим фонетским и морфолошким икавизмима шумадијско-војвођанског типа: *ста̀рији, у̀гријем, по̀сијали, нисам, дѝ, прѝместим, вѝдио, жѝвили*, што се у потпуности уклапа у дијалекатску мапу банатских говора (уп. и Ивић 2018: 207; Степановић 1994: 121; Ракић-Милојковић 1997: 91; Радовановић 2019: 392).

2.5. Према досадашњим налазима у говору кикиндске зоне у српском Банату у најсевернијим пунктовима затварају се или су пак полузатворени под краткоузлазним акцентом наглашени вокали *e/o* у условима међуслоговне асимилације, ако се у наредном слогу налази *u/y* или вокално *p* (Ивић и др. 171–185). Забележена појава регистрована је у анализираном корпусу из Батање у овој акценатској реализацији, али и у другим условима – под краткосилазним акцентом (резултатом скраћивања) или уз лабијалне и веларне консонанте (дѐвојка, гѐдина, дѐбио, шкѐли, кѐљиво, гѐвори). Исто показује и грађа из Наћфале (*сѐдила, ђбичај, ђбрва, Бђжића; мђлим, нђсу, јђфтино*). Неретко се може радити о дифтонгизираним вокалима, што је према Ивићу готово доследна појава у севернијим пунктовима кикиндске зоне, а услови под којима се појава манифестује пред узлазности су и ситуације када је наглашени вокал на почетку речи или када му претходи велар, што потврђује и наш корпус: *с њђтим, к њђпа, џђворим*. Појава је регистрована и у претходним извештајима из Батање (уп. Ивић 2018: 206–207; Степановић 1994: 121; Ракић-Милојковић 1997: 90), потом у В. Семиклушу (Бошњаковић и Првуловић 2011: 182). Према подацима, изоглоса се простире до банатског Потисја (уп. нпр. Ракић 1998: 26; Степановић 1994: 120–121) и пунктова на тромеђи (Ивић 1994: 175).

2.6. Једна од одлика банатских говора је широко артикулационо поље вокала и изразита разлика у вокалској боји између дугих и кратких средњих вокала, при чему су кратки */ě/* и */ǫ/* по правилу отворенији од дугих */ē/* и */ō/* (Ивић и др. 1994: 154). За батањски говор такође је карактеристична оваква отвореност (уп. Ивић 2018: 207). Сличне флукуације у изговору регистроване су и у анализираном корпусу за овај прилог – у Батањи, у Наћфали, али и у осталим поморишким насељима – В.Семиклушу и Варјашу (матер. из тер. бележн.): *дѐца, нѐдеља, глѐ, то се нѐче, мѐтем*; уп. Радовановић 2019 : 392; Бошњаковић и Првуловић 2011: 181–182.

2.7. У Наћфали је исто као и у другим насељима кикиндске зоне с обеју страна државне границе (уп. Ивић и др. 1994: 214–220; Бошњаковић и Првуловић 2011: 182) померена артикулација уназад вокала *a*: *казала, Лала, рѐниш* и сл. У Батањи ова особеност није изразита; појаву сам бележила факултативно, и то само у говору најстаријих.

2.8. За батањски говор карактеристичан је изговор гласова *ħ/ĥ* са изразито смањеном фрикацијом (*од кѹħ 'е, брѹħ 'а, дѡħ 'е, рѡħ 'ен, маħ 'арски*), Изговор ослабљене фрикације одликује и наћфалски говор (уп. Радовановић 2019: 393.), као и друге месне говоре овог микроареала, који захватају целу тромеђу; факултативно овакав изговор гласова *ħ/ĥ* забележен је у В. Семиклушу (Бошњаковић и Првуловић 2011: 184).

Ради се о детаљу који одликује пре свега банатске и неке бачке говоре који су у непосредном контакту са мађарским језиком (ареал в. у: Ивић и др. 1994: 312–313). Према мојим досадашњим теренским записима, изоглоса се простире крајњим севером и обухвата пунктове у Потисју и Поморишју, као и пунктове на самој тромеђи трију граница (Ђала, Сентиван (Мађарска), Српски Крстур, Банатско Аранђелово и факултативно до Санада; нешто више примера има код аутохтоног српског билингвалног живља у Чоки; затим укључује месне говоре на тромеђи Мајдан, Рабе, Сигет и пружа се до Врбице и Црне Баре). Како се полако удаљава од тромеђе и границе са Мађарском, појава је мање уочљива – овакав изговор није карактеристичан за Мокрин, а отуда су разумљиви и факултативни примери забележени у В. Семиклушу на румунској страни) и даље према средњем Банату где немамо мађарског утицаја.

2.9. Слично стању у Семиклушу (Бошњаковић и Првуловић 2011: 184), у Батањи и у Наћфали се под утицајем румунског језика изговара умекшано */ч'/: ч'ивутска, Ч'арнојевић'ом, ч'итам, ч'анак, испѐч'е, дѡвеч'е, ч'упа, прѹч'ам, свеч'ари* и сл. (Батања); *брѐч'иду, свѹнч'е* (Наћфала). Иако недоследније у односу на средњебанатске пунктове на румунској страни (нпр.

Ченеј; уп. Радовановић 2017: 5), забележени примери упућују на то да је овај микроареал захваћен тенденцијом неразликовања африката. У грађи из Батање нашли су се примери који показују да није непознато ни потпуно неразликовање двају редова африката: *рућак, ћорба, пћено, ћкали, извўће, свећаруша на св. Јована, ћсницу; и ћём*), чак и у говору старије генерације. С друге стране пак, према ранијим Ивићевим налазима, у Наћфали и другим поморишким насељима углавном је сачувано разликовање *ћ : ч* и *ћ : џ* (1994: 314–315).

2.10. Као изразита особеност батањског и наћфалског говора издваја се умекшавање фонеме *л'*, што се тумачи утицајем мађарског језика (*кдл'иво, здр'авл'е, земл'е*). Сличне примере Бошњаковић, на пример, тумачи румунским утицајем (Бошњаковић и Првуловић 2011: 185). Према материјалу којим располажемо појава, поред поморишких пунктова, одликује најсеверније пунктове на тремеђи.

2.11. Фонема /љ/ нормалноштокавског изговора у батањском говору регистрована је само код најстаријих информатора, док се она у говору средње генерације и деце редовно замењује фонемом /ј/, преузетом из мађарског система: *напоје, нёдеја, грдбје, зёмје*.

2.12. Табела која следи показује важније прозодијске и гласовне дискриминанте за које располажемо упоредивим подацима из више пунктова овог микроареала:

Акцент		Пункт	Батања	Наћфала	Велики Семиклуш	Фенлак	Чанад (Румунија)
базични новоштокавски тип			+	+	+	+	+
дужење кратких акцентованих вокала			+	+	+	–	–
губљење тонских опозиција	делимично		+	+	+	/	/
	потпуно		/	/	/	–	–
скраћивање акцената	˘ > ˘		+	+	+	+	+
	˘ > ˘		+	+	+	+	+
	˘ > ˘		+	+	+	+	+
статус послаакцентских дужина	делимична очуваност		+	+	+	/	/
	потпуно губљење		/	/	/	–	–

Табела 1. ПРОЗОДИЈСКЕ ДИСКРИМИНАНТЕ

Гласови		Пункт	Батања	Наћфала	Велики Семиклуш
екавска замена јата са икавизмима Ш-В типа			+	+	+
е / о			+	+	+
ѣ / љ			+	+	+

3.7. Поједине именице мушког рода имају следеће одлике: а) Лексеме *поп* и *деда* деклинирају се у једнини доследно по обрасцу именица ж. рода: наш *пóпа*, йшо по *пóпу*, каже нама *дéда* (Батања); *дéда* више нè може (Наћфала), уз напомену да је у читавој зони обичније свештено лице српске православне цркве ословљавати са *Господин*. Овоме одговарају и прилике у Кетфелју, Семиклушу, Варјашу, као и у потиским насељима на тремеђи и прилике у средњембанатским пунктовима на српској и румунској страни (Уп. Радовановић 2019: 396; Бошњаковић и Првуловић 2011: 187). Према Ивићевом тумачењу (1997: 31) упориште за прелазак именица овога типа у *а-промену* јесу зоне у којима доминирају хипокористици на *-а* (тип Пера, чика и сл.); б) Именица *орах* у једнини доследно гласи и у батањском и у наћфалском говору *òре*, а у множини само форма где је *ě>а* са сугласничком алтернацијом: *òраси*, ондак кромпйра, ондак сйпала *òрасе*, било је тамо *òрасе* (Батања); ўзми јéно *òре*, дáм *òре* (Наћфала); в) Именица *нијац(а)* понаша се двојак: смо однели на *нијац*, сўтра йдем на *нијац*, у суботу сам óтишла на *нијац*, ако йдем на *нијац*, кáже мéни да йдем на *нијац*; и је йшла на *нијац* (Батања); на *нијац* смо йшли, сам йшла на *нијац*, у *Кикйнду* на *нијаце* чек сам йшла. Материјал се уклапа у ареалну слику поморишких говора (уп. и Бошњаковић и Првуловић 2011: 187).

3.8. Поједине именице средњег рода имају следеће облике: а) Именица *доба* у оба пункта има облик *добо*: *пòследњо дòбо*, *лётњо дòбо*, у *òво дòбо*; б) Код именице *деца* доследно су забележене множинске форме: йму двòје *дéца*, мáло је сáд *дéца*; у дативу и инструменталу множине забележени су такође множински наставци: није било *дéцама*, óставу *дéцама*, сйгра се с *дéцама*, сас нáшим *дéцама*.

3.9. Једна од морфолошких одлика кикиндске зоне (Ивић 1997: 74) потврђена и у анализираним поморишким пунктовима јесте плурализација облика номинативних и акузативних образовања на *-ад*, уз прелазак у м. р.: *дўгмади/дўгмаде*, *ћéбади/ћéбаде*, *прáсади/прáсаде*, *пáрчади/пáрчаде* и сл. Појава карактерише и месне потиске говоре и микро зону тремеђе. По истом моделу функционише у кикиндској зони и именица *груд* (Ивић 1997: 79).

512

3.10. У дативу и локативу једнине именица женског рода на *-а* у нашим пунктовима доследно је у употреби *-и*, при чему код именица које се завршавају на велар изостаје алтернација; уп. пр.: однела *мáјки*, гóворим *снáји*, прйдала сам *дéвòјки*.

3.11. Поједине именице женског рода имају следеће облике: а) У Батањи и у Наћфали, слично стању и у другим пунктовима кикиндске зоне у румунском (Варјаш, Кетфел – мој материјал) и српском Банату (Мокрин, Банатско Аранђлов, Српски Крстур, Ђала – мој материјал) забележен је облик *вéдра*; б) Именица *снаха* забележена је у два лика *снá* и *снáја*: нýйна *снá*, однела *снá*, *снáја* кўва; в) Именица *маћеха* доследно се јавља у фонетско-творбеном лику *маћија*: рётко нáћеш дòбре *мáћије*, ймо је *мáћију*; г) Pluralia tantum су у нашим поморишким насељима именице: *бўсе*, *каруце*. Међутим, именица *лотре* (*мердевине*) има једино јединску форму: ўзми *лòтру*, óправи *лòтру*; Слично се понаша и именица *новине*: зáвијем у *нòвину*, *нáћи* јéну *нòвину*. д) Сачувани су стари наставци промене код именице *мати* – *матере* – *матери*: *мáти* је трóшила нòвце, *мáти* је ўмрела, *мáти* није мётла, óде код *мáтерине* родитељи, а с *мáтере* тамо сам ймо тридест и пёт јўтра (Батања), сас мòјом *мáтером*, *мáти* се преўда (Наћфала); љ) Изненађујуће је, на пример, да у Батањи превагу има новија творбено-морфолошка форма (*кћерка/ћерка*) у односу на друге поморишке пунктове где је обичније *дéвòјка*: мòја *кћерка*, нòсила мòју *кћерку*, а *јá* *кћёрки* сам; мáња *ћёрка* она ми, мйслим да мòје *ћёрке* нёће, *ћёрка* за Румýна. У Наћфали су овакви примери добијени само на директно питање; е) Именица *пéћ* једнако се понаша у зони Поморишја. Јавља се у два творбено-морфолошка облика: зá *пéћ*, нўз *пéћ*, *кáдила* ў *пéћ*; и: *пéјка/пéћ'ка*.

3.12. У дативу и локативу једнине мушког и средњег рода заменичко-придевске промене у оба пункта забележен је наставак *-им*: дáм *мòјим* ўнуку, кáзала *мòјим* брáту (Батања), *мòјим* *синòвцу*, *мòјим* *сйну* (Наћфала) (уп. и: Ивић 2018: 213; Ракић-Милојковић 1997: 100). Овакво стање иде у прилог Ивићевим налазима да је наставак *-им*, пред тога што је обичнији у тамишкој зони, одлика и појединих источних и јужних пунктова кикиндске зоне (1997: 113–114).

3.13. Код именица мушког и средњег рода у оба пункта уопштен је у генитиву(акузативу) заменичко-придевске промене наставак тврде промене: *млађоꝑ сѣна, до нашоꝑ рѡгља, црквењака нашоꝑ, мојоꝑ оца*, па и: у *данашоꝑ време, сад у задњоꝑ време, у последњоꝑ време*. У говору млађе генерације у Батањи регистровани су и облици са *-е*: *мојег брата, нашег чике* и сл.

3.14. Кикиндски говорни тип одликује (Ивић и др. 1997: 361) најдоследнија употреба придева одређеног вида у устаљеним (блокираним синтагмама) у којима придев има функцију идентификације и то у називима врста, типовима намирница, јела и пића. Прилике у поморишким насељима уклапају се у омеђени ареал: *бела лука, цела кромпѣра, крвѣѣја сѣра, сува грѡжђа*.

3.15. Слично стању у контактним пунктовима српског Баната и насељима на тромеђи трију државних граница, бележене су следеће особености глагола: а) наставак за 3. лице множине презента свих седам Белићевих врста је најчешће *-ду*: *лупаду, прѡвиду, идеду, сѣграду, брѣчкаду се, дѡбѣједу* и сл. Поред *-ду* у Батањи се код глагола шесте врсте јавља и *-ају*; у оба пункта једнако је фреквентан и наставак *-у* глагола VI, VII и VIII Белићеве врсте: *сѣгру се, пѣву, ѣму/нѣму; ѣму, плѣту, сѣду, дѡлазу, прѣместу*. Ово одговара и приликама у другим поморишким насељима (Варјаш – мој материјал; уп. и Бошњаковић и Првуловић 2011: 190); б) Готово је редован старији облик глагола *јести*: да *јѣ, пѡјо* је свѣ, највѡлијемо да *јѣмо* (уп. и Бошњаковић и Првуловић 2011: 191); в) Глагол *расти(ти)* има промену по VII Белићевој врсти: *одрѡстио, одрѡстила, нарѡстио*, што се уклапа у општу дијалекатску слику севернобанатских и средњѡбанатских говора (Ивић и др. 1997: 201); г) Веома је фреквентна имерфектизација код глагола типа (прва врста): *донесѣво, однесѣво, објашњѣвали, донешѣвали, мањѣвам*. д) Глаголи типа *премештати, намештати* недоследно прелазе у другу врсту, уз сугласничку алтернацију: *прѣмешѣм/прѣмѣшѣм, наѣмешѣм/наѣмѣшѣм* (уп. и Бошњаковић и Првуловић 2011: 192); љ) Помоћни глагол *није* контрахује се у *ни: ни му је рѣкла, ни му објаснила* (уп. и Бошњаковић и Првуловић 2011: 190).

3.16. За источнија насеља севернобанатске зоне и на српској и на румунској страни карактеристична компарација прилога *доле/горе*: *дѡлије, гѡрије*, с тим што су усамљене потврде из Батање и то регистроване само у говору најстаријих информатора.

3.17. Слично приликама у другим насељима кикиндске зоне, и поморишку зону карактерише мешање акузатива и локатива: кад ѣдемо у *цркѣи*, пѡсла сам сѣдила у *кућу* (Батања), мѣте у *сѡби*, ѣде у *цркѣи*, сѣдила у *Сарѡволу*, ишла у *Кѣкѣнди* (Наћфала). Материјал из Семиклуша показује чешћу употребу акузатива уместо локатива (Бошњаковић и Првуловић 2011: 197).

3.18. У грађи из Батање у говору свих генерација нашли су се калкирани облици типа *ја на Аницу тако се сећам / Ја се сећам на моју маму* добијени према мађарским формама: уп. пр. емлексыет *Анисара/анукамра*. Тенденцију ка аналитизму илустрѡју факултативни примери из Наћфале: *казала на дѣду, казала на мѣне*.

3.19. Код свих информатора без обзира на старосно доба присутне су конструкције у којима је доследно под утицајем румунског језика извршена проклитизација енклитика: *сам вѡзѣо трѡктор, су сѣли поред мѣне, сам бѣо ѣморан* (Батања); *и је дѡшо, сам му гѡвѡрила, сам му звѡнила на телефон, сам казала, сам ишла* (Наћфала). Слично стање потврђује материјал из В. Семиклуша (Бошњаковић и Првуловић 2011: 195). Појава се у литератури обично тумачи румунским утицајем, па је утолико изненађујуће да сличних примера (из моје теренске бележнице) има и у Бали у српском Банату: *сам ти казала да се мањеш, сам рѣкла да наѡдѡје*.

3.20. И у батањском говору сасвим су уобичајени румунски калкови: *да прѡи шкѡлу, сад прѡила прѡви рѡзред*.

3.21. Само у Батањи присутне су снажније интерферентне (мађарски утицај) појаве на (морфо)синтаксичком плану: 1. – а) у конструкцијама типа (код деце и код средње генерације): *ишли смо са мајом* → *мама и ја смо ишли, иѣтамо са мѡжем* → *муж и ја шетамо, ѣдемо са сѣстром у цркѣи* → *сестра и ја ѣдемо у цркѣи*; б) конгруенција је нарушена у следећим примерима (код млађе и средње генерације, у говору старијих информатора нема потврда): *мама и тѡта су бѣле, Ёван и Ёдита су бѣле* 2) у реченичним конструкцијама типа: *су питали да како се тѡ прѡви, да како се тѡ звѣ, нѣ знам да како пѡродица је кѡвала, нѣ знам да како мѡже бѣти* [мађ. *hagy =*

да; **hagy+an** = како]; 3) под утицајем глаголског система мађарског језика у облицима повратних глагола изостаје заменица СЕ у примерима: *свако је играо ко шта је тео, пуно смејемо заједно, ја здем*. Примери су бележени у говору деце и средње генерације; Инфроматори старије генерације регуларно употребљавају СЕ.

3.22. За лингвистичку географију добили смо доста података. С тим у вези, могу бити занимљиве лексеме: *девојка* у значењу „ћерка“, *мајка* у значењу „баба“, *нина* у значењу „стрина“, *чиќа* у значењу „стриц“; или из кулинарске лексике: *хлеб* у *јаја* (директан утицај мађарског језика) : *квашенице*, *диснотор* и *свињокољ* (паралелна употреба), *брбуљак* у значењу „бубрег у живине“, *крвавуше*, *крвавица*; *мајушка* (мађарски утицај) и *карт(д)абоша* (румунски утицај), *раскаља*, *распдови* (о свинчету), *палачинка* : *сковерац*; или на пример *развенчан*.

У Наћфали и крајње северним банатским пунктовима боље је очувана сродствена терминологија, па тако нема потврда појединих значења добијених реалија које карактеришу средњембанатска села какве су: *таст* у значењу „свекар“, *синовац* у значењу „унук“.

Занимљиво је да и у Наћфали и у другим суседним пунктовима истог микроареала у Румунији чешће бележим *зет* него *шогор*, већ *зет*; У местима на тремећи на српској страни, и очекивано у Мађарској, обично је само *шогор*.

3.33. Табела која следи илуструје распоред појединих особености:

Пункт Морфологија	Батања	Наћфала	Велики Семиклуш
Ијд. м. и ср.р.	<i>мужом</i> (<i>мужем</i>)	<i>ножом</i> (<i>ножем</i>)	<i>новцом</i> (<i>спремањем</i>)
Ијд. ж.р.	<i>костом, мастом//</i> <i>маићом</i>	<i>маићом</i>	<i>маићом</i>
Формант -ов/-ев	<i>мишови</i> (<i>мишеви</i>)	<i>мишови</i> (<i>мишеви</i>)	изостао податак
Акузатив множине	<i>барјаце</i>	<i>сандуке</i> (<i>јастуце</i>)	изостао податак
ДИЛ јд. зам.-прид. пр.	<i>мојим унуку</i>	<i>мојим сину</i>	изостао податак
ГА јд. зам.-прид. пр.	<i>млаћог</i> (<i>нашег</i>)	<i>нашог</i>	<i>врућог</i> (<i>трећег</i>)
З . л . м н . п р е з . глагола VI, VII, VIII врсте	<i>лупаду//сиграју//бречку</i>	<i>сиграду//платиду//долазу</i>	<i>спаваду // долазу</i>
Глагол <i>јести</i>	<i>јем</i>	<i>јем</i>	<i>јем</i>
контраховање гл. <i>није</i>	<i>ни му је рекла</i>	<i>ни му објаснила</i>	<i>ни се ишло</i>
доле//горе „ниже“, „више“	<i>долије//горије</i>	<i>долије//горије</i>	<i>доле//горе</i>

Акуз. ↔ Лок.	<i>иде у цркви; седим у школу</i>	<i>мете у соби; седила у Сараволу</i>	<i>у Мокрин сам хеклала; имам у трпезарију</i>
проклитизација енклитика	<i>сам возио трактор</i>	<i>и је дошо</i>	<i>и смо је пекли</i>

Табела 3. МОРФОЛОШКЕ, СИНТАКСИЧКЕ И ЛЕКСИЧКЕ ДИСКРИМИНАНТЕ

4. ЗАКЉУЧАК

4.0. Увид у поједине фонетске, морфолошке, (морфо)синтаксичке и лексичке појединости, њихов распоред у поморишким насељима и релације према потиским селима и онима на тромеђи довољно илустративно наговештавају правце даљег развоја најсеверније зоне кикиндског говорног типа. Очигледно је да у перспективи у батањском говору можемо очекивати превагу мађарског утицаја, осим у равни оних појединости које се тешко одстрањују. То се односи пре свега на прозодијску раван (уп. т.2.1), затим на флукуације у изговору појединих гласова (уп. т. 2.5–2.9), али и на пример глаголска образовања на -ду, карактеристична и за најмлађу генерацију. Румунски утицај остаје важан елемент у говору најсевернијих српских поморишких пунктова, посебно у домену прозодије, у неким морфосинтаксичким детаљима и на лексичком плану.

ЛИТЕРАТУРА:

- Бошњаковић Жарко, Светлана Вареника (2008). *Прозодијске особине говора села Рудне (Румунија)*. Зборник Матице српске за славистику 74, Матица српска, Нови Сад, 219–231.
- Бошњаковић Жарко, Тајана Првуловић (2011). *Из говора Великог Семиклуша у Румунији*. Темишварски зборник 6, Матица српска, Нови Сад, 179–207.
- Драгин, Гордана (2019). *Прозодијски систем српског говора поморишког села Фенлак у Румунији*. Зборник Матице српске за филологију и лингвистику LXII/2, Матица српска, Нови Сад, 105–125.
- Ивић, Павле, Жарко Бошњаковић, Гордана Драгин (1994). *Банатски говори шумадијско-војвођанског дијалекта. Прва књига. Увод и фонетизам*. Српски дијалектолошки зборник XL, Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ, Београд.
- Ивић, Павле (2018). *О српском говору у Батањи*. Целокупна дела X/2***, Расправе, студије чланци. О дијалектологији, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Нови Сад, 202–220.
- Лончар-Раичевић, Александра (2019). *Инвентар и дистрибуција прозодема у српским говорима у Поморишју (Чанад)*. Исходишта 5, Ниш–Темишвар, 237–247.
- Николић, Добривој (2019). *Срби у Банату у прошлости и садашњости*. Банатски културни центар, Ново Милошево.
- Поповић, Душан Ј. (2019) *Срби у Банату до краја осамнаестог века. Историја насеља и становништва*. Банатски културни центар, Ново Милошево.
- Радовановић, Драгана (2017). *Теренски записи из Ченеја у румунском Банату*. Исходишта 3. Ниш–Темишвар, 345–357.
- Радовановић, Драгана (2019). *О дијалекатским особеностима Наћфале у румунском Банату. Извештај са терена*. Исходишта 5. Ниш–Темишвар, 389–403.
- Ракић, Софија (1998). *О говору Деске*. Studia Slavica Hungaricae 43, Budapest, 23–38.
- Ракић-Милојковић, Софија (1997). *О дијалектолошком истраживању говора Батање*. Studia Slavica Hungaricae 42, Budapest, 89–98.
- Степановић, Предраг (1994). *Дијалекат банатских и поморишких Срба у: Говори Срба и Хрвата у Мађарској*. Студије о Србима, св. 5. Дечје новине – Вукова задужбина – Матица српска, Горњи Милановц – Београд – Нови Сад, 116–129.

BATANJA SPEECH WITHIN THE CONTEXT OF POMORIŠJE AREA

Abstract

According to a roughly-made description in the dialectological literature dating several decades ago, the Batanja speech is considered to belong to the Banat-Pomorišje speeches of Šumadija-Vojvodina type. Bearing in mind this position, and the recent updates of the dialectal map of Pomorišje in Romania, as well as the fact that we now have a more complete dialectal outline of the Pomorišje speeches and those used round the tripoint of the three states, the author intends to present the areal position of the Batanja speech and to interpret its important structural details within the context of the speeches used in Pomorišje and in the tripoint area.

Keywords: Batanja speech, Pomorišje speeches, Serbian speeches in Hungary and Romania, Šumadija-Vojvodina dialect, areal position

Dragana Radovanović
Institut za srpski jezik SANU
Filozofski fakultet Kosovska Mitrovica
draganailija@gmail.com